

פתח דבר

הקובץ שלפניכם הוא מפרות עבודתה של קבוצת המחקר "הפיוט כצוהר תרבותי", שפעלה במכון ון ליר בירושלים בשנים 2005-2006. הקבוצה פעלה בהנחייתי ובהנחיית ידידי מאיר בוזגלו, ונסמכה לה סדרה פתוחה לציבור על הפיוט, "מאנדלוסיה עד בבל". בשנים 2006-2007 ערכתי סדרה נוספת, "מוזיקה והגירה / מוזיקה וקהילה". הסדרה לוותה במפגשי עומק בסגנון כיתת אמן ("פיוט וחקירת זהות") עם הקולות הגדולים של המזרח, ותכליתה היתה גביית עדות על קול, על זיכרון ועל מערכות חיים.* הסדרות וכיתות האמן היו פתוחות לקהל הרחב והיו מושתתות על הפרדיגמות הנחוצות בשלב החדש של חקר הפיוט (ראו על כך במבוא). הן גררו תגובות רבות והניעו רבים מחברי קבוצת הפיוט לצאת מן החממה האקדמית. הדבר בא לידי ביטוי בייזום מפעלים נוספים לציבור בתחום זה, וניכר גם בתהליכי היצירה האישיים של חברי הקבוצה כסופרים, כמשוררים, כאמנים וכחוקרים.

הספר הפיוט כצוהר תרבותי: כיוונים חדשים להבנת הפיוט ולהבנייתו התרבותית מבקש לפתוח שערים למלאכת המיפוי הפרדיגמטי של קווי השבר, היצירה והזהות במרחב הארץ-ישראלי, בצומת שבו נפגשים טורקיה וה"מזרח" בגלגולי האימפריה העות'מאנית מכאן והקולוניאליזם הבריטי וראשית ימי המדינה מכאן; ובנקודה שבה מצטלבים מבנים והבניות של זיכרון ושכחה, גלות וגאולה, קדושה וחולין. שם הספר מבטא את הרעיון שהפיוט, נוסף על היותו מרחב מוזיקלי תרבותי שלם, הוא גם צוהר למרחבי תרבות ייחודיים אחרים, כמו דו-קיום תרבותי של יהודים וערבים, הנשים ביחס לקנון ועוד. הספר ניצב על הנדבכים החשובים של חקר הפיוט שהונחו לאורך שנים רבות בין כותלי האקדמיה ובמסגרת התיעוד והשימור בארכיון המוזיקה בבית הספרים הלאומי; אך עם זאת הוא מבקש לסרטט כיווני מחקר חדשים ולהציב יעדים נוספים הנחוצים בשעתה זו של התרבות הישראלית.

הספר מורכב משלושה שערים, המבטאים שלוש מערכות ארגון עיקריות של הפיוט מנקודת המוצא של הדיון העכשווי שמאיר בוזגלו ואני ביקשנו לקדם. השער הראשון, "ר' ישראל נג'ארה כדמות מכוונת", דן בנג'ארה כדמות הכוללת ביותר בצומת הפיוט – ומתוך כך במרכזיותה של העת החדשה המוקדמת לכינון השלב המודרני של חקר הפיוט. השער השני, "קהילות: ספר, סופר, סופרת וסיפור", מתמקד באופן שבו הפיוט מובנה בזיכרון הקהילתי בעבר היהודי ובהווה הישראלי. בשער נבחן הקשר בין היצירה הספרותית והשירית ובין הזמן והמקום שבהם היא נוצרה. השער השלישי, "עדות: השרשרת הבין-דורית", מכנס כמה דיונים של יוצרים ויוצרות בני זמננו היושבים בצמתים של כינון תרבותי, ואשר נדרשו לפרויקט המורכב שבו הביוגרפיה והיצירה

* כל מפגשי הסדרות הוקלטו ואפשר לצפות בהם באתר מכון ון ליר בירושלים, www.vanleer.org.il. תיעוד כיתות האמן טרם עובד וקיים כחומר גולמי.

האישיות משמשות סוג של עדות.

ר' ישראל נג'ארה (1625-1550 בערך) זכה לאסופת מאמרים ייחודית בעריכת מאיר בניהו ז"ל ולסדרה של מחקרים חשובים, ואולם הקובץ שלפנינו מציע מבט חדשני עקרוני. בשער הראשון ימצאו הקוראים מאמרים העוסקים בסצנה החשובה של הפיוט במרחב האימפריה העות'מאנית במאה ה-16, מבעד לפועלו של ר' ישראל נג'ארה ובאמצעות דיון במיסטיקה היהודית בצפת. במאמרי "הטקסט וביצוע הטקסט בשירת ר' ישראל נג'ארה: הדרת השינה כפרקטיקה של גלות במרחב הלילה" אני קוראת את שירת נג'ארה מנקודת המבט של ביצוע הטקסט. אני רואה בשירתו לא רק סיפור על נרודי השינה של השכינה המתגעגעת לדודה, אלא גם עדות על הדרת השינה כפרקטיקה של גלות בקרב קבוצות המתקבצות לשירה ושבח באשמורות הלילה. לכל אורכו מבקש המאמר להבליט את אוירת הדו-הקיום התרבותי הטבעי של מוזיקאים יהודים ומוסלמים צופים ברחבי האימפריה העות'מאנית.

אבי אלקיים, אחד מגדולי חוקרי השבתאות בדורנו, חותר להארת חוויות רוחניות בהקשר המורכב של היהדות והאסלאם ותורם לאפיונים חדשים של המרחב המיסטי בצפת של המאה ה-16. במאמרו, "אֶזְמֵר בְּשִׁבְחֶיךָ: על ארס-פואטיקה להאר"י שיכור האלוהים", הוא מדגיש את הוויית העיר כהווייה שיכורת אקסטזה ושיר. הוא מציב במרכז התחדשות השירה בצפת את הפולמוס על עיצוב הקנון של השירה והפיוט בספרויות בית הכנסת שהביאו אתם גולי ספרד, ואת הניסיון לעצב קנון חדש לשירים ולפיוטים בסידורים ובמחזורי התפילה באופן שיתאים להתחדשותם של החיים הרוחניים-הקבליים-המיסטיים בצפת בתקופה זו. השירה, בעיני אלקיים, היא המרחב הגדול של התגלות האלוהי למשורר ושל התגלות המשורר לעצמו. כדי לפענח את סוד השיר האחד שחיבר האר"י, "אזמר בשבחין", הוא דורך בעקבי ר' ישראל סרוק, שטען כי הבנת השיר כרוכה בפנייה לספרות המיסטית של יורדי ההיכלות והמרכבה. אלקיים קורא אפוא את שירת האר"י הן על רקע ספרות ההיכלות והן על רקע הגותו של סרוק, ובשיר המיסטי המיועד לערב שבת רואה הוא את המרכבה המובילה את היחיד במסעו האלכימי-הריפוי.

שלי אלקיים, משוררת ששירתה פרצה בשנות השמונים, השוקדת בשנים האחרונות על עבודת דוקטור בהנחיית אבי אלקיים ובהנחייתי, מציעה במאמרה "השושנה המיסטית: ר' ישראל נג'ארה" ניתוח מובנה של השושנה בפואטיקה של ר' ישראל נג'ארה, על פי שירו "יערת דבש על לשונך". השושנה מנותחת כמבע, כסמל קבלי, כזיקה בין האדם לסביבה הטבעית וכהיפוסטזה על רקע המיסטיקה של השושנה ביהדות, בנצרות ובאסלאם.

אדוין סרוסי, "ראש המדברים" בעניין המפטירים, קובע במאמרו "המפטירים: מבט-על היסטורי" שר' ישראל נג'ארה היה מייסדה של מסורת המוזיקה העות'מאנית היהודית. בתוך הרפרטואר של המקאם הטורקי הכללי היו לרפרטואר הדתי-היהודי מאפיינים מיוחדים כמו האופי הווקלי והמקהלתי. הפאסיל (fasil) הקולי העברי - סוויטה עות'מאנית הבנויה על פי הכללים, הצורות והסוגות של המקאם הטורקי - בוצע בפי קבוצת זמרים נבחרת שהוכשרה לכך מתוך המקהלות שהתפתחו בבתי הכנסת,

והמפורסמת שבמקהלות היתה מקהלת המפטירים של אדירנה (בעבר אדריאנופול). סרוסי דן במפטירים של אדירנה במאמר מקיף ועשיר בפרטים. הוא סוקר את אוסף המפטירים ומוביל אותנו במסע מרתק לאורך המורשת המוזיקלית הזאת עד לימינו אנו.

אמנון שילוח, חוקר המוזיקה של האסלאם ומתעד המורשת המוזיקלית של יהודי בבל, חושף במאמרו "ממשיכי דרכו היצירתית של המשורר-מוזיקאי ר' ישראל נג'ארה: הדים מפנקסו של חזן דמשקאי" את התופעה המרתקת של פנקסי חזנים. מדובר בפנקס קטן שהחזן נשא באמתחתו ובו העלה על הכתב רעיון או ביטוי מסוים ששמע או שעלה בראשו ברגעי השראה, או פיוט משלו, או לחלופין פזמונים משל אחרים שזכו להצלחה ונמצאו ראויים להשתלב ברפרטואר השירי שלו. שילוח מספר על פנקסו של חזן בית הכנסת "שבת אחים" בדמשק, ר' יהודה כהן, ומדגים בעזרתו את השפעתו הגדולה של ר' ישראל נג'ארה על יצירתם של משוררי כל הדורות, מימי ועד לימינו אנו. למאמרו של שילוח גם היבט אישי משפחתי: ר' יהודה כהן היה דודו, אח אמו, והדבר חושף את המורכבות הכרוכה בעדות עצמית ובתיעוד מתבונן בתרבות הישראלית.

השער השני עוסק בקהילות כמובן הרחב של המילה, הכולל את המושגים "קהילות טקסטואליות" ו"קהילות זיכרון". את השער פותח מאמרו המלומד של אלמוג בהר, משורר, סופר ומבקר ספרות, חתן פרס ראש הממשלה לסופרים עבריים לשנת תש"ע. המאמר, "מיהודה הלוי ליהודה בורלא: אלה מסעי ר' יהודה הלוי והקשר שבין הספרות המזרחית בישראל ובין מסורות הפיוט והמקאמה בעברית בעולם הערבי", עוסק ביצירתו של הסופר יהודה בורלא (1886-1969), שנולד בעיר העתיקה בירושלים למשפחה ספרדית שמוצאה מאיזמיר. בורלא משמש לבהר אבן בוחן לכירור הקשר בין הספרות העברית שנכתבה בארצות המזרח, על פי מסורות הפיוט והמקאמה, לאורך יותר מאלף שנים, לבין הספרות המזרחית שנכתבה בישראל במאה השנים האחרונות. לשם כך הוא גם מצליח בין שתי סוגות ספרותיות מרכזיות: הפיוט ושירת החול שהתקיימה במקביל לו מזה, והמקאמה, הפרוזה המחורזת, מזה. מול שתייהן הוא מעמיד שאלות הנוגעות לשירה, לפרוזה, לסיפור הקצר ולרומן בספרות המזרחית.

מאמרו של בהר מציג רקונסטרוקציה של מהלך המתקיים בין שתי קהילות זיכרון - בין יהודה הלוי הנוטע בספרד המוסלמית ובין יהודה בורלא הנוטע בירושלים - ובתנועה מארץ ישראל העות'מאנית-מנדטורית לימי המדינה, המאופיינים בדחיפת המזרחיות. לעומת זאת, מאמרה המלומד והעשיר של הסופרת והחוקרת אופירה גמליאל, "והנשים משוררות כמנהגם": שירי חתונה של יהודי קרלה", מציג רקונסטרוקציה של קהילת הנשים של יהודי קרלה (קוצ'ין). זהו מחקר חלוצי החושף מאפיינים מרתקים של תרבות עומק יהודית נשית הנוטעה בהינדואיזם. יהודי קרלה חיו בקהילות קטנות בחוף מלבאר (קרלה המודרנית) כאלף שנה עד לעלייתם לארץ באמצע המאה ה-20, והם שימרו מסורת יהודית על פי ההלכה, למדו עברית וגיבשו מנהגים מקומיים ייחודיים. הקורפוס הספרותי שלהם נחלק לשניים: ספרות עברית וספרות במְלִיאָלם, שפתם של תושבי קרלה. קורפוס הפיוט העברי היה שייך לאנשי הקהילה, ואילו קורפוס שירי המליאלם היה שייך לנשות הקהילה ונמסר מאם לבת במחברות. שירים אלו בוצעו בשני אירועים

מחזוריים עיקריים, חתונה ושמחת תורה. מקצת הטקסים הכרוכים באירועים אלו היו מלווים בתהלוכות רחוב ססגוניות, בהשפעת האופי הפרפורמטיבי של התהלוכות בתרבות ההינדית.

מנשות קוצ'ין, שמקומן המסורתי מובנה מדורי דורות, אנו עוברים לדמות נשית מודרנית הניצבת בתפר ובשבר שבין העולמות. גילה פלם, מנהלת מחלקת המוזיקה וארכיון הצליל של הספרייה הלאומית, עוסקת במאמרה "הפיוט ביצירתה של ברכה צפירה: ממסורת יהודי תימן" במקומו של הפיוט ביצירתה המוזיקלית של היוצרת והזמרת המחוננת ברכה צפירה. צפירה מתוארת כמי שיצרה רפרטואר יהודי-ישראלי אשר מצד אחד תאם את האידיאלוגיה ואת העשייה של המוזיקולוגים שקדמו לה, בעיקר אברהם צבי אידלסון ויואל אנגל; ומצד אחר שיקף את הניסיון לאחד את המסורתי והחדש. היא הוציאה את החומר מהקשרו - מהתפילה, מרצף שירת בית הכנסת, מאירועי המוזיקה המסורתיים - והעבירה אותו לאולם הקונצרטים. מוזיקה זו התקבלה על האוזן הישראלית והיא חלק מהתרבות המוזיקלית בישראל עד היום הזה. הדיון של פלם תורם להארת תפיסת ה"מזרח" מן הבחינה המוזיקלית בימים שלפני קום המדינה. הוא מדגיש את מקומה של צפירה בצומת זה ואת חלקה הלא מתועד דיו בתשתית המוזיקה הישראלית החדשה שהניחו המוזיקאים והמוזיקולוגים בימי היישוב. חן ברם, אתרופולוג, מפגיש במאמרו "זהות תרבותית ויצירה בין-תרבותית בקרב יהודי קווקז" בין מסורת הפיוט של יהודי קווקז - שלכאורה היא מסורת ליטורגית המבטאת את התרבות היהודית ה"פנימית" - ובין מסורת ריקודי קווקז, שהיא כביכול חיצונית וכללית. הוא מציג את הריקוד הקווקזי, אמנות ייצוגית המשלבת את מגוון המסורות של עמי קווקז מתוך הדגשת האתוס המשותף להן, ובתוך כך הוא מצביע על תופעה מרתקת: ביצוע מוזיקה כלית היה משלח יד יהודי מובהק, והיהודים שימשו מתכללים (אינטגרטורים) של המסורות השונות. הם החזירו אל המוזיקה יסודות מעולמם המוזיקלי, אם מן המסורת העממית היהודית ואם ממסורת הפיוט. ברם מעמיד בספק את הדיכוטומיות לאומי/זר ופנימי/חיצוני (ואף גברי/נשי) בתרבותם של יהודי קווקז ודן בתרומתה האפשרית של תרבות זו לתרבות הכללית בישראל.

מאמרה של הבלשנית צביה ולדן, "חינוך ומוזיקה בלב מקבל בבית ספר 'אחוה': הגירה ושירה בקהילת העבריים בדימונה", חותם את השער השני. הוא דן בקהילת זהות עכשווית, לכאורה זרה למרחב הישראלי ולהיסטוריה היהודית. בני הקהילה רואים בעצמם צאצאים לעם היהודי עוד מימי בית ראשון. ב-1966, בעקבות התגלות שחוה אחד ממנהיגיהם, הם יצאו ממקום מושבם בליבריה ובאו לארץ. ולדן בוחנת את חיי בית הספר של קהילת העבריים בדימונה, ומציבה במרכז תיאורה את הלשון. מדובר לדעתה במוסד רבי-לשוני, שמלבד שתי השפות הנלמדות ומדוברות בו, עברית ואנגלית, מדבר בשפות השירה והניגון, הריקוד והציור. מוזיקת הנשמה מוצגת כמרחב האמתי שבו מתרחשת חוויית החיים בבית הספר, והתפילה מוצגת כמרכזית בעולמו - סוג של פיוט ורכיב מרכזי של זהות. המאמר בוחן את מאבקה של קהילת זהות חדשה להיקלט בארץ ולזכות בהכרה מוסדית ומדינית. כמו כן, במהלך כפול עומדת לדיון דמותו הייחודית של המנהל ישראל חן, מחנך בעל רקע מורכב של הגירה מתימן.

הדינמיקה של שנות התשעים אפשרה לחן לתקן את חוויית ההגירה שלו באמצעות הקבלה והקליטה האוהדת של שחורים אחרים, חברי קהילת העבריים. חזרתו של הפיוט - שאני מאפיינת כשיבתו של המודחק, המתבטאת בהגחתו של שדה קיומי ולשוני נסתר לתוך השדה המודע האקזוטרי - מחייבת פנייה אל העדות האישית, וכן בחינה של היצירה השירית בהיותה הזירה הראשונה שבה מתחוללת שיבה זו. את השער השלישי, "עדות: השרשרת הבינ־דורית", פותחים שני מאמרים - שלי ושל מאיר בוזגלו. שניהם מבקשים לתאר את רקמת החיים שהולידה את הרצון ללכת בעקבות קולו של הפיוט. מאמרי, "הפיוט כחלום וכחלון: מרחבי זיכרון", דן ברפרוף בשקיעי פיוט בשירה העברית המודרנית. לאחר מכן הוא מתאר את ההווה הדרו־לשונית והדרו־תרבותית של היהודים בשנות גלותם הארוכות, ומדגים את ביטויה של הווה זו בשירה המודרנית. המאמר ממשיך ומתאר שלושה מודוסים שהתקיימו בצפת ובארץ ישראל כולה במאה ה־16, המשקפים שלוש גישות לריטואל, ליחסי קודש וחול ולסוגיית הפיוט, ומסביר כיצד הם באים לידי ביטוי בתנועת החסידות. לבסוף הוא מתאר את הדינמיקה של יחסי מרכז-שוליים ואת שלבי ההגחה של הפיוט ממה שנתפס כ"שפת הלב" אל הפרהסיה הציבורית.

מאיר בוזגלו, פילוסוף ומתמטיקאי, בנו של הפייטן ר' דוד בוזגלו, מתאר במאמרו "סוף ההתחלה" את מה שאפשר לכנות המרקם הרב־קולי של קהילות יוצאי צפון אפריקה. בואו של ר' דוד בוזגלו היה ככואם הבו זמני, במונחים בלשניים, של המוען והשדר מעולם הולך ונעלם. ר' דוד השכיל להבחין בצמא האדיר של הקהל הישראלי כנמען, ובעקבות זאת לחדש משמעות, ללכד ולקשר צופן והקשר של קהילת הגירה פרומה מזיכרונה. מאיר בוזגלו, במסמך אישי נדיר, מתאר את הרב־קוליות המוזיקלית שבתוכה גדל, אשר נעה באזורים שסימן אז הרוק הכבד, לצד מרקמים אחרים - של יאן אנדרסן, פינק פלויד וג'טרו טל. אני מוצאת בדבריו עדות עשירה, עדינה ומאופקת על האופן שבו אביו - שלכאורה לא ייעד אותו לפיוט - הכשיר אותו, כביכול בלי משים, ליעוד התרבותי החברתי הרחב שלו. מאיר מדבר על אביו אך מן הצד אפשר לראות את החניכה שלו עצמו כמוסר בתרבות הישראלית.

יוסי אוחנה, המגדיר את עצמו נאמן חברה ותרבות, הוא מקימו ומנהלו של הארגון "קהילות שרות", שממנו נולד "אתר הפיוט", שני פרויקטים ששינו את פני התרבות הישראלית. אוחנה, במאמרו "מן המוזיקה הברברית ועד 'קהילות שרות'", מוסר אף הוא עדות מן המדרגה הראשונה. הוא מתחקה בכנות ובאומץ על עוצמת הדימוי השלילי שנצרב בו, ילד ממשפחה יראת שמים אבל מעוטת כלים תודעתיים להבנת המציאות שאליה נקלעה ולהתמודדות עמה, ביחס לתרבות המוצא שלו. אוחנה חושף את כאב ההתמודדות עם ההכרה העצמית ב"בורות" שגדל בה כאשר לשורשיו ומקורותיו ומצייר בצבעים עזים את התרבות הנאדרת, אפופת ההוד והמסתורין של היהודים בני התורה, החוכמה והשיר מהרי האטלס.

שיבתו של המודחק ניכרת היטב ביצירתה של המשוררת מיכל הלד. במאמרה "כְּשֶׁאֲנִי שָׂרָה הַשִּׁיר הַזֶּה שֶׁשָּׂרוּ לְפָנָי: התגלגלות הפיוט הספרדי בשירה בת זמננו - מרפלקטיביות לרפלקסיביות ומפייטנות לפיוטיות" היא מתארת, מתוך בחינה

רפלקסיבית כנה וחדת עין, את יצירת שירת הלאדינו ואת האופן שבו נשזרו בשירתה רסיסי פיוטים עתיקים. כפי ששירתה של הלבד זורמת בשני ערוצים מקבילים – העברית והלאדינו, גם המסע שהיא עורכת במאמרה מתנהל בשני ערוצים מקבילים – ערוץ מחקר וערוץ שירי. בחקירתה צפים ועולים מתוך הזיכרון איי יוון, פולין ומחנות הריכוז; מחזות זיכרון וממשות. היא בוראת מחדש את מולדת הלשון.

המשורר יוסף עוזר נע בעצמו רצוא ושוב בתוך הזהות היהודית הישראלית – ממקומו בקהילת העולים מעיראק בעמק יזרעאל, המתוארת בספרו הראשון סילאן, ועד מקומו כיהודי חרדי השב אל שורשי זהותו כמשורר. במאמרו "הערות קטנות על משורר גדול: רצון הלוי" הוא מתאר במשיכות מכחול נפלאות את אחד מגדולי הרוח של קהילת תימן בדורנו. הוא בוחן את שירתו ומתאר את פועלו החשוב בתיעוד שירת תימן. רצון הלוי היה פועל בניין, וברגע הראה היה יורד מן הפיגומים כדי לכתוב שורות שיר על שקי מלט. הוא היה אוטודידקט, יוצר ענקי שלא זכה להכרה שהיה ראוי לה בימי חייו. המאמר משקף את בדידותו הספרותית והחברתית העמוקה של המשורר וחושף טפח מדרמתו המרתקת והמיוחדת במינה.

השער השלישי – והספר כולו – נחתמים במאמרה של החוקרת, הסופרת, המשוררת ויוצרת התיאטרון מיכל גוברין, "בעקבות הניגון האבוד: ניגון ושתיקה בבית הוריי". אמנם הספר הפיוט כצוהר תרבותי מתמקד במסען של קהילות המזרח ובמרכזיות הפיוט בעולמן, אך במרחב הישראלי ניכרת כיום התערורות עמוקה גם בכל הנוגע לפיוט האשכנזי ולשפת היידיש. בחרתי אפוא לחתום במאמרה של גוברין, כדי להבליט את העובדה שחזרתו של המודחק המזרחי הקדימה ובישרה את החזרה הגדולה של המודחק היהודי בכלל. גוברין עסקה מאז ומתמיד בזיכרון היהודי, ומאמרה מתחקה אף הוא על הדים של ניגון ושקיעים של פיוט. מסעה המרתק בעקבות שפת אביה ושפת אמה ממחיש את המתח שבין ירושת השתיקה ובין ירושת הניגון.

מסעה של קבוצת "הפיוט כצוהר תרבותי" הגיע אל יעדו ביציאת ספר זה לאור. זו העת לברך על המוגמר ולהודות לכל העושים במלאכה. בראש ובראשונה אני מודה לידידי מאיר בוזגלו; יחד הובלנו את קבוצת הפיוט בתהליך העבודה, היצירה והלימוד המשותפים. מיכל הלבד שימשה עוזרת המחקר של הקבוצה בשנת פעילותה השנייה ובמהלך הכנת הספר. אני מבקשת להודות לה על עבודה שנעשתה מתוך רעות וחשיבה דיאלוגית. שמשון צלניקר, ראש מכון ון ליר דאז, הכיר ברגישותו החברתית בחשיבות הסדרה ופתח את שערי המכון למהלך הייחודי שבו הרצאות על הפיוט התקיימו לצד מפגשים ישירים עם פייטנים, זמרים וכיתות אמן. הדיאלוג עמו היה חריף ולא פעם הוליד מהלכים חדשים; ותמיכתו הנחרצת אפשרה את קיום הסדרות והסדנאות, ואת יציאתו לאור של הספר שלפניכם כתוצר תרבותי. גבריאל מוצקין, ראש המכון כיום, הוסיף לתמוך בנו ולעודד את פעילותנו ועל כך נתונה לו תודתי. קיום הקבוצות והסדרה לא היה אפשרי אלמלא הצוות הנפלא והמסור של תחום תרבות וזהות יהודית במכון ון ליר – הרב נפתלי רוטנברג, דפנה שרייבר ושירה קרגילה, שדאגו למלא את כל מחסורנו והשקיעו ממרצם להצלחת המהלך. תודתי

העמוקה גם לצוות מחלקת הפרסומים של המכון: לשרה סורני, עד לאחרונה ראש מחלקת הפרסומים במכון, על עבודתה המאומצת, המקצועית, החדה והמדויקת; לטל כוכבי, ראש המחלקה כיום, על מסירותה ועל מחויבותה להביא את מלאכת הפקת הספר לידי גמר; לרונית טפירי על עבודתה המסורה בעריכה ובהתקנה של הספר הגדול והמורכב; וליונה רצון על הפקת הספר. תודה גם לידידי עודד פורת, שריכז את העבודה בשלבים האחרונים של הספר. תודה מיוחדת לאנשי הוצאת הקיבוץ המאוחד על העבודה המקצועית והדייקנית ועל שיתוף הפעולה הפורה. ולבסוף, תודה מקרב לב לכל החוקרים שליוו את הסדנאות והסדרות, גם אם עבודתם אינה מיוצגת בספר הזה; לכל הפייטנים והמשוררים שהיו עמנו לאורך כל הדרך; ולקהל הנפלא שמילא את אולם ההרצאות במכון ון ליר - הקשב שלו סייע לנו לכונן את המהלך.

במסורת הפיתגוראית והאפלטונית המושג "נפש העולם" משמש מעין גיבוי; הוא מספק תמיכה והרמוניה לנפש האדם הנתונה תדיר במעלות ובמורדות, ומעניק לה רצף בעל משמעות ברעני אובדן ודיסוננס. על פי רעיון זה, הפיוט הוא בחזקת "נפש היהדות"; הוא תיבת תהודה המספקת גיבוי בתנודות השכחה והזיכרון המאפיינות את המערך התרבותי של היהדות במסגרת הישראליות. מדובר בתמיכה והרמוניה המאפשרות לשוב ולמתוח יריעות משמעות והקשר על פני תהומות שנפערו בקרב בני קהילות רבות - בשל הדיסוננס שנוצר בין היהדות ובין הישראליות במרקם תפיסת הזהות. מבחינה זו אפשר אולי לייחס לפיוט את הכוח שייחס פרנץ רוזנצוויג לבית הכנסת, הוה אומר הטרמתו של עתיד נגאל וייצוגו בהווה. הספר מתווה קווים ראשוניים העשויים להורות על כיוונים חדשים לפיוט - בתרבות, במחקר וביצירה. כפי שמעיד שמו, הוא מבקש לקרוע צוהר ולחבר בין מרחבים. עם זה אין הוא אלא שער, וכבר אמרו חכמים "לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין להיבטל ממנה".

חביבה פדיה